

רחל נוכבי: מוצרים שלי (א)

כשאני מנסה להעלות את רשמי חיי הראשונים ניצב מולי בית ההורים, גוש גדול וצהבהב כלשהו, בעל שתי קומות מרובעות כמעט, ברחובה הראשי של אלקסנדריה. אולי לא היתה התקרה גבוהה ככל שהתנשאה מעל ראשי הילדותי. החלונות נראו לי ענקיים, הדלתות גדולות, החדרים רחבי־ידיים, שכמותם ראיתי כעבור שנים רבות, ובעולם שונה כל־כך, בבאר־שבע הכבושה, בבית המשמש כיום בית־החייל.

נדמה לי כי עיני נפקחו לעולם בחדר שאל חזית הבית, ולו מרפסת בעלת מעקה־אבן המקושטת יותר מדי. קירותיו האפורים של החדר, ליד התקרה, מאוכלסים היו שיירת סוסים המדגימה סיפור מתוך *nursery rhymes*—האיכר הרוכב על סוס מגושם (כמותו לא ראו עיני ברחובה הראשי של עיר־הולדתי), בעקבותיו רכבה גבירה חבושה כובע־באולר, ועלם־חמד, רוכב מיד אחריה, בעיני זוגית הקשורות בחוט דק־מן־הדק, גנדרני. מלבד דמויות אלו, שהיו בעיני מציאות ממש, הגם שהיו ציור בלבד, שלטה שלטון בלי מצרים בחדר־הילדים אומנת אהובת נפשי הילדותית, רודנית בעולם קטן ומסודר זה.

בזכרון קדום זה ישבתי על כיסא גבוה שממנו לא יכולתי לרדת בכוחות עצמי. האומנת חפפה את ראשי ונתנה לי הרפכה להעסיקני. זוכרת אני אפילו את התמונה שבהרכבה: ספינה מפליגה ודמויות שונות על סיפונה. אני זוכרת איך פרצתי בצעקות משום שרציתי לרדת ולצאת למרפסת. כאשר ניתן לי מבוקשי סוף־סוף ודחקתי את פני מבעד לעמודים הגוצים של המרפסת, נראה לעיני המראה המרהיב שהתלווה תמיד לקולות של תזמורת כלי־הנשיפה, שאותה שמעתי כנראה ממרחק. תזמורת צבאית צעדה בהידור ברחובה הראשי של העיר. החצאיות הסקוטיות של הגננים הצטנפו תוך כדי צעידה, בראשה מוליך התזמורת, לבוש הדר ועטור פרוות־נמר. בידו מטה בעל גולה גדולה ונוצצת, ובה עשה להטוטים. מראה מרתק זה הקסימני שני לו בלבד היה מראה של החלפת־המשמר בתחנת "קאראקול" אשר בטבור העיר. לא חדלתי מהתפעל מן הצעידה הרצינית והמתוחה של הזקיף, הפוסע לאורך המרפסת, עושה "אחורה־פנה" ושב וצועד בצעדים מדודים. טכס מופלא זה, שפשרו נפלא היה מבינתי, לקח את לבי שבי.

מול ביתנו, בין שני בתים מודרניים ביחס, הסתופף מסגד קטן צבוע־פסים—צהוב־לבן, או שמא ורוד־לבן. ליד בית זה נראה, באפלה, פתחו של רחוב צר העולה במדרגות מרופשות לשכונה של ערבים—קום אל־דיק (תל־התרנגול). מוזר הדבר: מעולם לא עליתי במדרגות אלו, ואינני יודעת כלל לאן הוליכו ומה ניצב לארפן. ראיתי רק זרם שחור של גשים רעולות־פנים, אשר בין עיניהן נשען גליל של עץ מזהב, לאחוז ברעלתן השחורה לחלוטים. כך נהגו להתעטף נשי־העם המצריות

בימים ההם. אף ערבים מצריים התהלכו במעלה הרחוב הצר, בגלימותיהם הרחבות, בראשם העטוף "לֶפֶה". משום-מה נעדרו דמויות אלו מן הרחוב הראשי; עולמן היה נפרד, מוזר ובלתי-ידוע, אף מבהיל מעט.

אינני יודעת מתי באתי לכלל מסקנה שעולם המצרים הוא מפחיד, רוחש המונים, פולט צעקות-זעם. בכל-אופן זוכרת אני הפגנה עצומה בה נשתפכו לרחוב המונים שוצפים, חמומי-מוח, קופצים ופולטים זעקות גרוניות "יחיא סעד!"—הם נשאו בזרועותיהם את תמונתו של זגלול. לא אדע בבירור אם היה זה ביום ששולח לוחם-החירות הישיש לאי סיישל, או שמא בחזירתו. בתודעתי הילדותית שררה אימה סתומה בפני ההמון כהה-העור, הפורץ כנחל לרחוב שבו אינו נראה בדרך-כלל. ודאי לאחר זמן סחה לי אמי פעם כי לפני שנים רבות השתלט המון זה על העיר, בזו חנויות וערך טבח באותם אירופים בלתי-זהירים שלא הספיקו להסתלק בעוד-מועד לתוך ביתם. נדמה לי שאפילו סיפרה כי בן-דוד כלשהו שלה נפל לידיהם והם ניסרו את ראשו במסור...

עדיין זכורה לי המרכבה-המונית בה היינו נוסעים לפעמים, ועדיין עולה באפי ריח העור החם בשמש וריח זיעת הסוסים; תענוג היה להפוך בתנופה אחת את הכיסא הזעיר, מול המושב הראשי, ולהתישב, בשיווי-משקל רופף כלשהו, ולחזות ברפב חבוש-התרבוש כשהוא מניף שוטו. מה קריאת-עידוד היה משמיע לבהמתו—הרזה והעלובה, על-הרוב—אינני זוכרת, אך קדימה עולים היינו במעלה הרחוב, נשלחים אל מתחת לגשר של ממש, ומגיעים אל הטירה הקסומה—בית דודי ג'ק, במוהרס-ביי. בית זה, שהיה פעם בית הוריה של אמא, ארמון עצום היה, בימים שאני זוכרתם התגורר בו דודי עם אשתו; קומת אחת שלמה היתה סגורה, ובקומה אשר בה גרו בכמה וכמה חדרים היו רוב החדרים סגורים בלי חפץ במ. אחותי, בת-דודתי מולי ואנוכי מתענגות היינו על משחקי-מחבואים בין החדרים הריקים והמהדהדים. ערכנו מסעי-תגליות בין הרהיטים המוזרים והפרגודים המיושנים. הצצנו בתצלומים של דמויות זרות לנו. ניסינו לפענח תעלומות—פני גברים ארוכי-שפמים, עטורי-זקנים, מגונדרים בחליפותיהם הצרות והארוכות, אווזים במטה דקיק. לא העזנו לשאול מי הנשים דהיות-הדיוקן, דקות-הגיזרה, הלבושות שמלות מימים-עברו. פלצות היתה אווזות בנו בהגיענו אל דלתו של חדר סגור בחותמות-שעוה. האם חדרו של כחול-הזקן הוא זה, שמא הסבים מתו שם? כלום השתוללה כאן מחלה מסתורית ונוראה? מעולם לא העזנו לחקור דבר לאשורו.

לקומה השניה הוליכו שני גרמי-מעלות המתחברים בתחתיתם לזרם אחד רחב ביותר, עטוי שטיח דהה, מוחזק בפסי-נחושת מוברגים. אבל שיא התענוגות של עולם-ילדות זה היה חדר רווי-אבק, מוגף-תריסים, ובו מזוודות של מלבושים ישנים. אכן, אם אני אומרת מזוודות אין כוונתי כלל למזוודה שיכול אתה לשאתה ביד, או אף להפקידה בידי ספל או גושא-מטען בשדה-התעופה בלוד. לא ולא! כוונתי לארגזים רבי-ממדים, כבדים ועצומים, מחושקי-עץ, מהודקים בעור המפיק ריח יושן. מתוך המזוודות הגיחו אל תוך ידינו הנרגשות שמלות צרות-שרוולים, התופחות והולכות כבלון לקראת

הכתף, מיני קטיפה ססגוניים, מלמלות, ניצוצות-מתכת וזכוכית מסנוורת. ועל הכל: נוצות בשלל-צבעים. ומגבעות-ענק, עדויי זרי-פרחים ופרי כה מציאותי עד שען היה הרצון לנגוס בדובדבנים הסמוקים, למולל ענבים ערפיליים.

גם הגן הנרחב והמוזנח מעט של הדוד היו לו קסמים משלו. דשאים, עצים, עציצים בלי סוף. בריכות בלי מים ואורזה בה שכנו פעם, כנראה, סוסים ומרכבות. עתה—שוד ושבר—רק מכונית מיושנת של הדוד עמדה בה. למרבה-בשתנה, גם לנו היתה בימים רחוקים אלה מכונית טרום-היסטורית שכמותה מראים כיום בתערוכות—פנהאר עתיקת-ימים שיקשה עלי לתארה כהלכה. אין דבר, אחיותיה ניצבות בין צעצועי-ה"דינקי", קוריוז של 1918. ליד ההגה ניצב היה, באברקיים של עור, אנטוניו הג'ינגי, הנהג הסיציליאני, שעגלון היה בימים-עברו. למכונית התיחס בזילזול, כנראה. סוף-סוף אין היא סוס. נדמה לי שלכן לא היטיב לטפל בה, וכשהיה צורך לנסוע נזקקנו לא פעם ל"חנטור", שאותו הזמין ברחוב המשרת הסודאני הקיפת. "ערבאגיי!" קרא, והנה, אגב ניפנוף שוט, ולהולם פרסות על המרצפת, הופיע רכב-האפוקליפסה שתיארתי תחילה.

במבט זה אל מעבר לשדרת השנים הארוכה, נדמה לי ששעות אין-ספור של שיעמום עברו עלינו בגינות של הדוד ושל בת-הדודה של אמא, שאיני זוכרת את שמה, אשר היתה ידידתה הטובה ביותר של אמא. ואשר לבקרה נוסעים היינו בימי הקיץ אחר-הצהריים. דמותה של בת-דודה זו היתה עטורה הילה של עצב, הקשור במקרה שלא הבינונו אז בדיוק את טיבו—תינוקה מת בהילדו, משום שהיא סבלה מעודף חלבון וילדים לא היו בביתה, ולא הבינונו אל-נכון אם נובעת חולשתה מחליה או מתוגתה. בגינת ביתה אשר ברמלה היה השעשוע המובחר, אם אין זכרוני מטעני, צעידה זהירה על מעקה של בריכה נמוכה ונאה בה צפו שושנות-מים עצלניות. בעלה של קרובה זו היה חובב-פרחים מושבע. בבת-עינינו צפורן-ענק, שהיתה לו מושא לטיפוח עדין. לא אזכור כלל מה היה עיסוקו של "דוד" גאסטון זה, אך היטיב זכור לי כיצד היה מופיע לאחר עבודתו זו, קורא בקול לגנן המצרי ונועץ בו בדבר דרכי טיפוחו של צמח זה או אחר, במגמה לנסות ולזכות בפרס בתערוכת-הפרחים העונתית.

תערוכת-פרחים זו—אחת באביב ואחת בסתיו—איני זוכרת מתי ראיתה לראשונה. על-כל-פנים נדמה לי שרושם הקאזינו הענקי, המלא על גדותיו פרחים, קשור בזכרונות של שחר ילדותי ממש. כפוסעת בעולם של קסם נעתי פקוחת-עיניים בין אגרטלי האפונה הריחנית, צבעים וריחות התערבבו עם שמות, טל מים מותזים נח על עלי-הפותרת הרפים. נדמה לי גם שאילו שאלוני אז מה ארצה לעשות לכשאגדל ודאי הייתי אומרת, לאחר היסוס-מה, שרוצה אני לגדל פרחים, פרחים מכל הסוגים והצבעים—החל בחרציות אשר ריחן ריח-סתיו, כובע-זניר עתיר-הגונים—ובעיקר אפונה ריחנית. עד היום הזה כשאני כובשת פני בפריחת האפונה הריחנית, לגמוע את בשמה ואת צבעה גם יחד, עולה בי הריח והצבע של אותן שנים. רגע ושוב הנני ילדה ששערה בהיר וגולש, לבושה שמלה חומה, ופוזמקיה עד מתחת לברך, ילדה שובבה שברפיה פצועות תמיד, מגלילות ושוב נפצעות.

ביום השבת היינו מוזמנים לארוחת-צהריים אצל הדוד. (או שמא היה זה ביום-הראשון?—לא אזכור אל-נכון). בחדר-האוכל העצום—במרחק-מה מן השולחן הגדול המכוסה מפת-דמשק לבנה, מעומלנת ומבהיקה, ועליה כלים רבים ושונים, לצורך ושלאל-לצורך וכוסות בצבעים שונים—עמד שולחן לילדים. עד היום זוכרת אני את הצליל שהפיקה הכוס: בהעבירך אצבע רטובה על שוליה הדקים היתה כמנגנת ממש—ואם כוס ירוקה מנגנת, הרי כוס ירוקה של בדולח היא חלום ממש.

לאחר הסעודה היו עוברים לאולם-האורחים. הנשים סרגו, הגברים הסתודדו. אחותי אהבה להטות אוזן לשיחות הנשים. שקועות בפורסות העמוקות ורכונות על ספות זקופות-גב, ודאי גילגלו דברים על שמלות, הזמנות ורכילות. לדודתי היה כלב פקינזי זעיר. לשונו השחורה השתרבבה מפין שיניו. דמותו המגוחכת כשל בולדוג היתה, אך מה קטן היה ודק-רגליים. דודתי גבריאלי היתה נושאתו בתוך ארנק בעל רוכסן. לאחר הארוחה היו מגישים לו בכבוד ובחיבה שוקולד בעל מילוי לבן. אנו הילדות התפוצצנו מרוב תאוה וקנאה. לנו נתנו שוקולד בקיציבה, אין זה בריא לילדים; לילדים נהגו לתת פירות מסוכרים. וכאן צף ועולה זכרון טעים של דמויות ענקיות (בעיני תינוקות) משוקולדה שהביא לי פעם הדוד ראלף, אחיו של אבא. טעמן כמעט צפחית-בדבש. עד היום מעלה לפני טעם שוקולד עם לחם לבן את זכר-הילדים, והאומנת בתלבשתה הלבנה, ושערה האפור אסוף מעל ראשה.

עד-מה הצטערתי שאין האומנת מתגנדרת במדיה המלאים. היא טענה שהצעיף גורם לה כאב-ראש, כי יש להתקינו בסיפות, ולכן הסתפקה במדים הלבנים ובסינר נוקשה ומעומלן. אך הצעיף—ממש קינאתי במולי על כי מיס אנדרסון שלה הופיעה תמיד במלוא תפארתה, כולל אותות-השירות של מלחמת-העולם (הראשונה, כמובן) על חזה הרחב והקפדני. וכאן אודה: אם את האומנת שלי, היא מיס מארי-אן קולינס היקרה, זוכרת אני ממש כאילו עודה ניצבת לנגד עיני, הנה את המטפלת של מולי אפשר שזוכרת אני (פרט לתפארת לבושה) רק מתוך צילום ישן-נושן השמור עמי עדיין עד עצם היום הזה.

ביום-חופשתה, יום ד' אחה"צ, היתה האומנת נעלמת לבלות, כך אמרה, בחברת "נערות בנות 40". הכרזה זו הצחיקה אותי בלי די, כי גיל 40 נראה לי גיל אנדי ממש, זיקנה מופלגת. שנים רבות עדיין התכתבתי עם הזקנה. כתב-ידה היה ילדותי ומלא שגיאות, כי חסרת-השכלה היתה; אך לעומת זאת נבונה היתה מאד, והצטיינה בגישותיה המוסריות ובציוויי "עשה" ו"אל תעשה". נדמה לי שעד היום עודי נוהגת לפי חוקתה הלא-כתובה. היא היתה נוטרת ילדותי, טיפלה בי, קישטתני והביאה אותי אל הורי לראנה, נימוסית ונאה. כך נמשך הדבר שנים רבות; היא היתה היומיום והסמכות הממשית. כאשר החליטה אמא ללמדני קרוא והביאה אשה חמוצת-פנים שיום-יום ניסתה ללמדני אלפבית (בצרפתית), בכתה האומנת, נעלבה, ולבסוף התקפדה בפינתה. לאחר זמן גמרה אומר בנפשה, החליטה שהיא מיותרת, הפליגה ושבחה לעיר-מולדתה, קארלייל אשר בקאמברלנד. את מקומה באהבתי ירשה מיסיס דייויס, שהיתה באה אחר-הצהריים, קוראת אתנו ומטיילת אתנו. אף היא היתה לי

דמות נערצת באומץ־לבה, צניעותה וישרה. לבי יצא אל ידיה העמלות, מעוותות השיגרון, ואהבתי נתונה היתה למבט־עיניה הרך, אל עיניה החומות אשר נשקפו מוגדלות מבעד לעדשות־משקפיה. העולם אשר הביאה לי היה עשיר עד אין קץ. היא עצמה נולדה בהודו, שם שירת אביה בשירות הקולוניאלי. בעלה שירת כאלחוטאי בהודו, שם חלה בטיפוס ומת. בנה, שנולד באלקסנדריה, נשא, בתוך שאר שמות, את השם אלקסנדר, מזכרת למקום־הולדתו. אף הוא עתיד היה להישלח לאנגליה בגיל 12, לגמור את הוק־לימודיו ולהיות לאלחוטאי, כאביו. היא היתה מספרת על קופים, הודים, הרים וגבעות.

את הצעצועים ואת הרהיטים שלנו, מכל־מקום, זוכרת אני כאילו חיים הם לעיני היום. היה כלב שעיר, מצויד במפתח־כינון, מדלג בהילוך מגוחך ושמו "מתח אותי" (wind me). והיתה בובת־הבד, ראשה פחוס ושערה צהוב וצמרי, "מייד מאריאן". לאחותי היתה בובה מכוערת עד־להחריד, זעירה, אף היא מבד ממולא, ולה רק רגל אחת מגושמת, ומשום־מה נקראה בשם "באליוש". אהבתי את המשחק בבובות, אך עם זאת התביישתי. לא נאה הוא לבת הרוצה לשחק עם בנים להודות שמשחק־בבובות חביב עליה. היו לנו ידידים־בנים, שלושה צמדי אחים בני־גילנו. החברות עם בנים משכה אותי מאד; סוף־סוף לא היו לנו אחים ועולם־הבנים היה מושך וזר מעט. לבת־דודתי היה אח אך הוא היה קטן מאתנו בהרבה וממש תינוק היה בעינינו. בחוג־המשפחה המצומצם לא היו אפוא בנים כלל.

היטב זוכרת אני את חדר־ההורים. שתי מיטות גדולות צמודות, אשר למראשותן ולרגליהן מעשה־קליעה מקש, שמסגרתו עשויה פרחים מגולפים בעץ חום־בהיר. אבא היה מספר שתמיד אהבתי להתבונן בפרחים מוזרים ומעוותים אלה. אבא היה מספר לי גם שאהבתי לנגוס מידי גביש סוכר, טבול בספלון הקפה התורכי שלו. נדמה לי שבפי אבי היה מעדן זה קרוי "ברווז" (canard). עוד בהיותי קטנה מאד עקר אבא מן החדר המשותף הוזה עם אמא והתבצר בחדר־ההלבשה שלו, שהיה סמוך לחדר־השינה. הדלת היתה סגורה ולא היינו נכנסים לשם אלא באותן שעות בהן ידענו כי הביקור יהיה לו לרצון.

אבא היה גבר יפה־תואר ששפמו הצהבהב מטופח וחיוכו הנאה חושף שיניים חזקות ללא־פגם. כאשר בגיל 70 נשברה אחת משיניו בנגסו אגוז הקים שערווריה שלמה וטען כי כתר על שן זו ישחית את מראה־פניו. בעיני היה אבא כליל השלמות והחן. אהבתי את ריח הבושם שליוה את נשיקותיו ואת ריח הוויסקי שנדף ממנו בשעת צהריים, בשובו הביתה מן המועדון. חדר־ההלבשה שלו—בו ישב, או מוטב לומר, שכב, על ספה הקרויה "מאדם ריקאמייה", בעלת גב גבוה ובלא משען לא־רכה—היה לנו מקום של מסתורין. שם ניצב ארון ענק רב־דלתות, וכשהיה פותח את הדלתות יכולנו להציץ בבגדיו הסדורים להפליא, התלויים ללא רבב. בחדר הוזה ראינוהו קורא עתונים. אבא לא קרא ספר מעולם, נדמה לי, אך לאחר העתון היומי מתגבר היה על ערימות שלמות של עתונים ערביים. דבר זה נראה לנו יוצא־דופן ומפליא ביותר. לא היה איש מלבד אבא, מתוך כל הקרובים והידידים, שידע לקרוא ערבית.

הוא היה מפיק הנאה רבה מיכלתו זו וממש מתמוגג היה מצחוק למראה הקריקטורות המגושמות של "רוז אל-יוסף". היה זה, נודע לי ברבות הימים, עתון פוליטי, אך בקריקטורות הופיעה מצרים בדמות אשה מצריה צבועת-שפתיים, מגונדרת ונעולת נעלי-עקב, בעלת חמוקים מגרים וחיוכים מצודדים. היה אורח קבוע בביתנו, שאבא ואמא כאחד קראוהו בהנאה: בחדר-הקריאה עמדו על מדפים כרכים ישנים-נושנים של "פאנץ", מאוכלסים דמויות במלבושים של סוף המאה ה-19 ותחילת המאה הנוכחית.

אמי שלי שונה היתה מאד מכל אותן אמהות המתוארות ב"פאנץ". בימים ההם לא היתה גיזרתה דקה כל-עיקר, אף כי סיפרה לנו שפנעוריה אהבה מלבושים יפים ובילויים עליזים. בתקופה בה יכולה אני לזכור את דמותה לראשונה היא נראית לי בחלוק-בית, שוכבת על ספה נמוכה, מכוסה בד-פשתה אפור, בחדר-ההלבשה שלה, וסביבה רובד של עתונים. קריאת עתון יומי היתה לה ענין שב"תקן". על-פי מידת ההתעניינות במאורעות העולם שפטה את כל הבאים אתה במגע. לא אחת סיפרה כי בהיותה נערה היתה נוהגת לקרוא לפני אביה האהוב עליה את ה"מאנצ'סטר גארדיאן". אם ברגע שפקחה את עיניה ושתתה קפה של שחרית לא קיבלה מיד לידיה את ה"פלסטיין פוסט" לא היה מצב-רוחה כשורה. אך מלבד עתון זה, שהיה חשוב לה מכל, קראה בדבקות את "מנורה", "גיאויש פרוניקל", ועתון ספרותי צרפתי. עולם-הקריאה של אמא היה עשיר ביותר. רבות שמעתיה מספרת על סן-סימון, היסטוריון של המאה ה-17, ועל מאדאם דה-סווינייה, אשר המאה ה-17 משתקפת חיה תוססת מהתפתחותה רבת-השנים עם בתה היחידה. גם יוסף בן-מתתיהו היה לה מקרא של יום-יום. ברבות הימים נתוסף לאהוביה גם פרוסט, שאותו קראה ללא-לאות. על כוננית עמדה סדורה אל מול עיני אמא כל הציונות כולה. מסתבר, כי בלעה ממש את כל כתביהם של אבות הציונות. באותם ימי ילדות לא סבלנו מתודעה יהודית כלל, אך ביום שהתעורר בי משהו מעין ידיעה מפורשת שאנו יהודים היה זה דווקא מן הידיעה על קיומם של וייצמן, סוקולוב ואחד-העם, שאת ספריהם ראיתי כרוכים אדום, וכן מהיפרותי האישית עם וייצמן, הקולונל קיש, אוסישקין ומשה שרתוק, שכולם התארחו בבית הורי בזמן מן הזמנים.

לא יהיה זה נכון לומר שרק במאוחר ידעתי משהו ביהדות. היטב אני זוכרת שאמא לא הרשתה לנו להשתתף במסיבות חג-המולד אצל ילדים מחברינו. לא, היא חששה פן יקסום לנו "הקסם הגויי". כאשר שכבתי חולה בשפעת ניסתה מדי-פעם לקרוא לפני סיפורים מן התנ"ך. דבר זה משום-מה לא משך אותי אז. אולי משום שהחלה בתיאורים על בנין בית-המקדש. לא היה זה מרתק לשמוע כי "את הבית בנה כד- וכך ריס ארכו". זוכרת אני איך התפעלה מן המשא-ומתן של אברהם עם האלוהים סביב חורבן סדום. "הה", אמרה, "הרי לפניך איש-מזרח לאמיתו העומד על המיקח— מוריד כל הזמן מן המתיר, עד שניאות האל העליון להתפשר על מציאת צדיק אחד בלבד בסדום..."

בושה אני לספר, אך היטב זכור לי שאהבתי למצוץ את אגודלי, ולכן קרא לי אבא

"אגודלית" (suck a thumb). ידעתי שאין זו מידה נאה לעלמה בת 4 או 5. לא פעם, זוכרת אני, הסתרתני מאחרי כורסה להשיג את ההסתר המתאים. אך—שודוֹשבר!— כאשר התברר לי שאלוהים רואה אותך בכל מקום, לא נותרה לי ברירה אלא לוותר על עישון זה. כן, באותם ימים יראתי את האלוהים. איני יודעת מדוע, אבל תיארתי אותו לעצמי בדמות חיה מוזרה הקרויה "יוניקורן" (ראם). מפלצת כזו, מסתבר, אין להתחבא מפניה מאחרי כורסות.

ואם תשאל: מניין לילדה תמימה ידיעה על חיות מפלצתיות—הרי התשובה מצויה מן המוכן. ברחבי ארבעת חדרי־האורחים העצומים והמגוונים־להחריד, שהשתרעו בקומת־הקרקע של ביתנו, לא נעדר דבר ממש: החל בשעון־קיר ענקי ומכוער להפליא, וכן בארומטר בסגנון איטלקי, מקושט בכל יצורי־הגיהנום, עבור את הלועים, הלשונות המושטות ושיני־הארס שבלטו בלי־רחם, הספה ישרת־הגב והכורסות הפלורנטיניות, וכלה בשלל הרב של דמויות סיניות, יפאניות, הודיות, מיתולוגיות וכו' שאיכלסו בשפע ויקטוריאני את האולמות האלה, בהם היתה נברשת של נטיפי־בדולח שופכת אורה על רהיטים בסגנון לווי הט"ז, נפוליאון וכו'. שנים רבות־רבות אחרי עזבי את בית הורי עדיין גרתעתי מהציב בתדרי אפילו הפץ קטן בלא תכלית של ממש. אך מזון לדמיון היה שם, אין להכחיש. זכור לי עיסוק לא אסתטי ביותר שהיה חביב עלינו באותם ימים: הטמנו פרחי לוֹע־ארי בתוך קופסת־כסף אחת המיועדת לסיגריות, אלא שמעולם לא הכילה אותן. כעבור ימים, או שבועות, כאשר פתחנו את הקופסה, התגלה לעינינו דבר רקוב ומוזר—אי־אפשר היה להאמין כלל שהיו אלה פעם פרחים.

נדמה לי שהפרדה גמורה בין ימי הילדות הרפה לימים של הכרה ממש חלה אצלי עם הנסיעה לחוץ־לארץ. היתה זו, בעצם, הנסיעה היחידה של המשפחה כולה לאירופה. רבות שמעתי אחר־כך על הנסיעות התכופות שערכו ההורים לפני היולדנו, אך לנסוע לשם עם שתי ילדות ועם אומנת אנגליה מפונקת אין זה תענוג כלל, טען אבא. מובן, לא עברנו את הים בחרבה, אך מן ההפלגה באניה איני זוכרת דבר וחצי־דבר. לעומת זאת קיים בי עדיין זכרון מטושטש של צבע הדשא, העצים ושפע הסגליות במקום־מרפא בשוייץ הצרפתית שבו שהינו. כמו כן עומד לנגד עיני אגם תכול־חיוור. הסתבר שהיה זה לאגו־מאג'ורה, אך נסיעה זו חתמה את פרק הנסיעות בשביל כלל משפחתנו. מאותה עת והלאה עתידים היינו לנסוע יחד רק לארץ־ישראל. בשובנו מאותה נסיעה נתרכזו בחגיגת יום־הולדתי ילדים רבים, ידידי הקטנים, שלא נפגשתי אתם משך כל חדשי־הקיץ הארוכים. עדיין זוכרת אני כמה התביישתי כאשר פרצתי בבכי ברגע הגדול בו חייבת הייתי לחתוך את העוגה ולכבות את כל הנרות בנשיפה אחת־ויחידה.

ומכיון שזכרונן של בושות ומבוכות אינו סר מן האדם עם התבגרו, עדיין צורב בי זכרונה של בושה אחרת אותה שנה ממש. עם בוא החורף נסענו לקאהיר. היה זה דבר נדיר, בדרך־כלל. משפחתו של אבא התגוררה בקאהיר, ומכיון שאמא לא סבלה אותם נמנעה מלבוא במחיצתם. התאכסנו במלון שמול הפירמידות, מינה־האוס.

בגן הרחב, לרגלי המלון, עמדו ערוכים כיסאות־נוח של קש. נדמה היה לי כי מרחוק רואה אני את אבא יושב וקורא עתון. רצתי בכל כוחותי, זינקתי והתישבתי על ברכיו, התרפקתי עליו ונשקתיו. אך כאשר הצצתי בפניו התברר כי אין זה אבא כלל, אלא איש זר מכל־וכל. כל המלים הטובות לא הועילו לחסום את פרץ הבכי. אמא היתה משוכנעת כי מסביב למלון פעורים בורות עמוקים—שמא שרידי עתיקות—ולכן קמה בהלה כאשר יצאתי בדהירה מטורפת ללכוד דף־נייר חשוב, שעליו ציירתי כנראה, יצירה מופלאה. הנקל להבין שהיה זה חטא של ממש. אשר לי, גם אז משוכנעת הייתי שחייב אדם לדהור אחר מה שנראה לו חשוב מפל. ולמרבה־הצער, מאז אבדן אותו ציור, לא עלה בידי להפיק מעפרון ונייר דבר מלבד מלים...

מאותם ביקורים מעטים בקאהיר (ארבעה היו בסך־הכל, בכל ימי־חיי) נותר בי יחס־איבה עמוק לכלבים. לאבי היו הרבה אחים רווקים, שהתגוררו יחד עם אחותם היחידה, אף היא רווקית מצומקת ובלויה (פניה לא היו מפורפסים כלל, דבר בלתי־רגיל במצרים). אחים תמהוניים אלה גרו בבית מוזנח בפרוורי קאהיר. במרתפו של בית זה היה בית־תפילה קטן, בו הסתופפו נמושות נעולים נעלי־בית וממלמלים תהילים. ריח של שמן בוער ושעוה עמד באוויר. למעלה, מאחרי תריסים סגורים היטב, קיננו יונים. פסנתר סגור שימש מחסה לעכברים. עשרות כלבים בילו את ימיהם בגינה ובחדרים. רצית לשבת על כיסא, ומיד התברר כי שם מקומו המיוחד של בופי. הספה היתה מקום־משכנה של כלבה זקנה וצולעת. מתחת לשולחן, המכוסה מפת־גדילים, התחבאו גורים מעורבי־גזע. דודי אלי, שהתעוור מחמת עגבת שדבקה בו בזמן שלמד רפואה בפאריז, התיידד, כך אמר, עם עגל אחד שהובא לבית לקראת סעודת ליל־הסדר, ולא הרשה לשחוט עגל זה. אך הטבע, אומרים, עושה את שלו—העגל הפך פר. איש מהמשרתים לא העז לטפל בחיה האלימה, ולבסוף, כאשר עמד לנגח את הדוד, נאלצו להשתלט עליו ולחסלו.

מלבד אותם הכלבים שזכו ליחס מיוחד מצד הדודים, וייחודם הקנה להם שמות ואישויות של ממש, שרץ בגינה המוזנחת עדר פרוע של כלבים ערביים. צעקותי אילצו את אבא להרימני בזרועותיו כדי למלטני מנביחתם ההיסטרית ומקפיצותיהם. מי נהנה מכלבים אלה, לא אדע.

כעבור שנים רבות, בעת מלחמה־העולם השנייה, כאשר רחשה קאהיר חיילים השוחרים בידור, פתח יוני אחד בעל חוש מסחרי מסעדה שהתמחתה ביונים צלויים. החיילים זללו בהנאה את היונים. היווני החרוץ סיפק את העבודה, השמן וההגשה, אך דודתי אסתר, בלי דעת זאת, היא שסיפקה את הבשר. (היא פשוט איפשרה, ברחמיה, ליונים להתרבות בחלונותיה, ופיזרה להן זרעונים למען תפרינה, תרבינה ותמלאנה את חלל האוויר).

מבין הרווקים האלמונים האלה התבלט דוד אחד, כפילו של אבא, אחיו הצעיר ממנו בשנים־מספר, הדוד ראלף, שדומה היה לאבא כשתי טיפות־מים. לדוד ראלף היה כלב־בוקסר צהוב ששמו ג'ון ארצי־בלד ולו אישיות מובהקת משלו. כמו כן

היה לדוד מונקל—דבר ראוי-לציון בהחלט. מהגם שראיתו היתה ללא-פגם. ולבסוף, היה לו (במשרדו, דווקה) אוסף עזרושם ביותר של שעונים מכל הסוגים. אחד הדודים (את שמו לא אזכור) היה אוסף חפצי-אמנות של אבן-ירקן. אותו דוד, כך טען, אהב רק בדיחות רציניות. אבא, בטיילו פעם אתי על שפת-הים, כאשר מצא פיסת שעוה ירקרקת בעלת צורה מוזרה, הזדרו אפוא לארוז אותה בקופסה מהודרת, מרופדת צמר-גפן ורוד, ושלח את המציאה לדוד, בצירוף תיאור "אבן-ירקן, רכה ממונגוליה". אם לא החרים נאצר את האוסף שהשאיר דודי, ודאי עדיין מונח מימצא בלתי-שיגרתי זה במקומו...

הדוד ג'ק, עורך-דין מפורסם, ישישון מצומק ובעל שפם-שיבה נפול, היה כנראה בעל הלב היהודי החם ביותר מכל אחיו של אבא. זוכרת אני כי סיפרו עליו שנגרר אחר לבו הרחמן והיה מקבל עליו את ההגנה על כל "גנב יהודי מסכן". אחיו הבכור של אבא היה יוצא-דופן: הוא נשא לו אשה קטנה ומכוערת בשם המפתיע קלוטילדה. היו להם כמה בנים נמוכי-קומה, וכן בנות נמוכות עוד יותר, מהלכות על עקבי-ענק ונשואות לאנגלים נוצרים. שקומתם ענקית דווקה. אשר לאחיו הצעיר ביותר של אבא, זה היה אדם ככל האדם, ובכך נבדל משאר בני השבט, ממש כמו שנבדל אבא מהם. הוא נשא לו בחורה בריאת-בשר, שחורת-עין ובעלת מרץ, בת מאנצ'סטר. הדודה מיזי פסקה מיר, כך סיפרו, שמשפחה היא דבר שראוי להתרחק ממנו. הדוד גר תחילה באחת הספינות העוגנות על הנילוס. לאחר שתקפו שיגרון ניגשו לבנות להם בית כפרי חברי בתוך גינה, שהיתה עיסוקה התדיר של הדודה. דומה היה כאילו מעולם לא יצאה מתחום גינתה. שמעתי כי לאחר שישב הדוד במחנה-הסגר ולקה בבריאותו (לאחר מיבצע-סיני) השיגה הדודה היתר-יציאה ממצרים, במגמה לחזור לעיר-מולדתה מאנצ'סטר. הדוד המסכן, שלא היה אפילו ציוני כלל ונחבש על שום היותו קרוב שלנו, היושבים בארץ, יצא תשוש ממחנה-הריכוז. המשפחה התכוונה להפליג, אך לבסוף יצאה הדודה לאנגליה בגפה, כי הדוד מת שעות ספורות לפני ההפלגה.

לאחר שנים, כשהיינו נוסעים לארץ-ישראל, ואי-ההתאמה בלוח-הזמנים של הרכבות חייבה שהייה של שעות-מספר בקאהיר, מזמינים היינו חדר במלון-שפרדס הישן והנודע. שם היה סדר הבילויים קבוע בהחלט: אמא היתה מזמינה בשבילנו קאקאו עם עוגות, וכן חשות היינו, לפי תור, לטבול באמבט עצום ולפנק את גופנו במגבות השעירות והרכות שסיפק המלון. אם תשאלוני מה היה ה"כיף" בדבר, לא אדע. סוף-סוף הרי אמבט כזה ממש היה לנו בבית (בימים ההם לא ידעו מקלחת מהי), ורגילות היינו לרבוץ זמן רב בתוך אמבט של פח לבן שניצב על רגלי-אריה (או שמא נשאר)—אך במלון היה לזה טעם ומראה אחר, כפי הנראה.

כשאני זוכרת את האמבט מיד עולה באפי ריח הסבון בו השתמשה האומנת—הסבון היחיד הבריאי, לדעתה—coal tar soap היה קרוי, כלומר סבון-זפת-ופחם, בעל ריח אנטיספטי, ואשר ממנו נבע שפע אין-קץ של קצף בצבע ורוד, חמוד-למראה אך דוקר לעיניים. לתוך אותו ים של קצף היתה האומנת דוהקת את שערי הארוך ואת ראשי

האומלל דחוק וחזור לצורך הפיפה. נקיון ובריאות ראשית־מצוה היו בעינייה, ומעולם לא נלאתה לספר איך עזבה משרה מכובדת בביתו של מצרי אחד משום שצויה לרחוץ את כל ארבעת הילדים בזה אחר זה באותם מים עצמם.

קאהיר־העיר נשארה אפוא בלתי־מציאותית מעט בזכרוני: עיר צהובה וגדולה, תנועת כלי־רכב ערה יותר מזו שבה הורגלנו באלקסנדריה של אז. המראה הכללי, ים של בתים לא גבוהים ביותר, שמהם הזדקרו דקלים וצריחי מסגדים, ובאופק גבעות חול חום־צהוב—לא אדע אל־נכון אם אמנם בעיני ראיתיו אז או שמא קלטתיו מעל פתקים שהיו מדביקים על מזוודות־העור הכבדות שליוו את המשפחה במסעיה. את גן־החיות של קאהיר ראיתי בלי ספק בתקופת ילדותי, אך איני זוכרת אלא שבילים המרוצפים פסיפס סגוני של אבנים עגולות.

בגן־החיות של אלקסנדריה לא הרבינו לבקר. משום־מה לא התהבב עלי מראה החיות בכלוביהן, הנודפות ריח חייתי (מה הפלא?). לעומת זאת מרבית היינו לבלות בגן הגדול הסמוך לגן־החיות. איני זוכרת אם גדול היה; בעיני הילדות היו אילנותיו גבוהים לאין־שיעור. דשאיו המטופחים לא נועדו לשחק ולהתגלגל עליהם. עם זאת זוכרת אני גבעה אחת—ודאי מלאכותית—עוטה דשא. בראשה התנוסס פסל שיש לבן, מאותם פסלים שאיכלסו את כל הגן. היטב זכור לי גילגול מלמעלה עד למטה, וריח הדשא המשכר. נדמה לי שכבר אז הכרתי את כל השיחים וסוגי הדשא בשמותיהם. במיוחד הקסימה אותי הליפיה בעלת הפרחים הקטנים והעגולים, כראשים זעירים סגולים. היה שם גם מבוך, פינות נסתרות. אך יותר מכל ריתקה את תשומת־לבי מלאכתם של המוני הגננים המצריים, אשר על אף בורותם ידעו לעשות ייחורים, להדק על גזעי הפיקוסים עציצי־פה, וכן שתלו, יישרו והחליקו בלי סוף את הדשא וגרפו את עליה־שלכת. איני יודעת אם מאז ועד היום ראיתי גנים שבהם לא התגלגל אף עלה אחד כמוש—אין ספק שידיים למכביר עמדו לרשות הטיפוח הזה שאין לו קץ.

איתן־הטבע הראשון, הראשי, השולט בתודעתי מימי־הילדות, היה הים. ריחו, משביו המלוחים, הגיעו לרבעים המרוחקים ממנו ביותר, אך אנו מעולם לא היינו רחוקים ממנו באמת. שמורים בזכרוני טיולים לאורך הטיילת, נוכח הים הסוער, ושמורה בי תמונת הים בכל תמורתיו, בכל עונותיו. ים רוגע, חלק, שקוף, בהיר־בהיר. כאשר טבלת בו משתאה היית למראה טבעות־הזהב הנשקפות על החול הדק שבתחתיתו. ים כחול שעל גליו הלבנים מרצד אור־שמש עז. ים סוער שקיפח כליל את תכונתו הכחולה, הנצחית־כביכול. ים מאיים, אפור, רותח. בגיל צעיר מאד טבלנו בו, למדנו להכיר ולאהוב את חופו, את החול ואת רבבות היצורים עדיני־הצבעים—ירוקים, סגולים, ורודים, חומים—כמו גם את חודי קיפוד־הים הדקים והשבירים. על הכל חיבבתי את שלדי דג־הדיו. אותם אפשר היה לפסל בציפורן. והרי לך אשליה כזבנית—יכול אתה לעצב ברפות הלבנה צורות וקווים דקים ומפותלים. שעות אין־ספור עסקתי בבניית ארמנות־חול מקושטי צריחים, ולרגליהם גינות בהן נטעתי אצות דמויות דקלים וצמחים למיניהם. מנהרות ובורות־מים צצו ונעלמו. לאחר זמן

קראתי על חופי הים הצפוני, מקום שהגיאות והשפל פותחים אפשרויות אינן־קץ לפני ילדים האוהבים הרפתקות רטובות, ולבי הלך שבי אחר התיאורים והתמונות; חוף הים התיכון היה קמצץ יותר. שחפים אמנם סובבו מעל, אך היכן קיננו? ילדה כמוני לא תדע זאת לעולם. אמנם חקרתי ברגלי את פני הסלעים—מהם חדים, מהם רכים כקטיפה, מהיותם מכוסים צמחייתיים—אך עד היום לא ראיתי בעיני גאות ושפל מהם במציאות.

אשליה של בריחה מן הסדר הטוב ומשטר־החיים קניתי לי כאשר התחלתי לפתע לשחות. פשוט, נכנסנו למים, ראינו איך צפות להן נשים בריאות־בשר שדלעות קשורות למתניהן, והנה פתאום—ראשונה אחותי, ואחריה אני—שוחות אנו. כך, פשוט, כמו גורי־כלבים, בלי פחד וחשש. וקדימה אל הים העמוק, לקראת החביות הצבועות באדום ולבן, והעוגנות במפרץ־הרחצה, לסמן את המרחקים ולספק תחנות בדרך לשחינים. כבר אהבתי את הטעם המלוח על השפתיים, את הים הגואה, את עמקותו. הייתי בעיני כבתיים קטנה. הים, החול, השמש הלוהטת—אלו היו נקודות־החן של עיר חסרת־חן למדי.

כאשר בגרתי יותר נדדנו לרחצת־הקיץ אל חוף מרוחק קצת ממרכז העיר. שם, בתוך מפרץ סלעי, עגנה סירה גדולה של משמר־החופים. אהבתי לשחות עד הסירה, לעלות על סיפונה, לשכב שם שעה ארוכה בשמש היוקדת, ולרקום דמיונות על אי־אלמוגים לא־נודע. הכניסה למפרץ היתה חסומה למחצה על־ידי אי־סלעים, שבקרבו נוצרה לאגונה של מים מלוחים, חמים, שקטים ורדודים. לא אשכח את הרומנטיקה שאפפה את האי הפרוזאי הזה. חלמתי על האוקינוס השקט ועל מסעות למרחקים. פה־ושם, בחגווי־הסלע, נפערו בורות מחוברים לים הפתוח, בהם היו הגלים נדחפים לפתע וזורמים וניתזים פתע אל־על. ליד בור כזה, שנקרא "באר־השדים", ממתינות היינו לא פעם לחזות בפלא של תפרחת המים הניתזים בלכדם את האור. בימים ההם הרביתי לחלום על הים ועל הפלגה.

הים, הספינות וכל דרכי הנמל ידועים היו לי משחר ימי־הילדות. איני יודעת עתה אם אמנם היה נמל אלקסנדריה גדול כפי שנראה לי אז: הוא השתרע לכל עבר, וליד רציפיו עגנו ספינות שדגלים שונים ומשונים מתנוססים עליהן. ידעתי שעל כל חרטום מתנוסס באותיות לבנות שם הספינה ושם נמל־ביתה. ארובות האניות, לצבעיהן השונים, באו לספר לי על נמלים רחוקים—יפאן, סאותמטון, מארסיי ועוד. ספינת־טיול מפרצית עגנה בסמוך למיזח של מועדון־השיט, שהורי השתייכו אליו, ושם ביליתי ימי־חורף רבים (בטרם אתחיל ללמוד, או בימי־פגרה). מבעד למשקפת אפשר היה להבחין בנערים לבושים מדים לבנים, שקנו על סיפונה את מלאכת הימאות. תרועות חצוצרה נשמעו ופעמוני־הסיפון באו להורות על השעות וחילוף־המשמרות. ידעתי בדיוק מה התרועה המלווה את הנפת הדגל והורדתו. במי הנמל הרוגעים והשמנוניים שטו סירות־מירוץ לבנות־מפרש, נטויות על צדן, מהירות ככנפי־רוח, פולחות את המים ונושאות עמן את יפיין וקלילותן. אך על הכל קסמו לי בימים ההם אניות־המלחמה חמורות־המראה, הצבועות בגון

הכסף, נושאות את נשקן האלים, מסתירות את סוד כוחן ועוזן. המלחים נשתפכו לרחובות העיר, בלובן מדיהם—אנגלים על-הרוב, אך לפעמים צרפתים שגדיל אדום על כובעיהם המשעשעים. ידעתי כי בתום חופשת-החוף שלהם עולים הם שוב על מצודותיהם הצפות, מפליגים אל הים הפתוח והסוער, ליעדים מסתוריים. לבי הלך שבי אחר נדודי הספינות האיתנות. כשהיתה אניית הצי הבריטי מודיעה כי תארח על סיפונה את בני העיר, לא היה גבול להתרגשותי ולסקרנותי. עולם הפלדה המצוחצחת למשעי כבש אותי כליל. לאחר שחדלתי מן האמונה כי אלוהים יהפכני יום אחד לבן ואוכל להפליג בים הגדול, לשחר חופים מוזרים ולהזין עיני במראות מפליאים ולאחר שקניתי קצת בינה ודעת, קיויתי בסתר-לבי כי בכל-זאת יותן לבת להפליג בספינה.

כשעות-זוהר ממש זכורות לי הפלגות בסירת-מפרש למירוץ, יחד עם אבא. כחלום היה זה: לסובב במהירות מסחררת, קלים כשחפים ממש. החלקנו על מימי הנמל, אל מתחת לחטמן של הספינות הענקיות, הרחקנו עד למיזח, חזינו במגדלור (לא זה המפורסם עוד מימי-קדם!).

ידעתי אפילו את כל ארכו ורחבו של הנמל, את כל המנהגים, הכרתי את סירת-המנוע המיועדת להביא את הנווט לספינות, על-מנת ללוותן בין חתחתי הזרמים אל מקום עגינתן בלי לעלות על שרטון. ידעתי את הדגלים המסמלים את חיי כלי-השיט, את דגל הקרנטינה ואת הצפירות. מהרוב היה קסמן של צפירות אלו, העמוקות והקטועות. הן הידהדו במעמקי נפשי, משכוני אל הלא-נודע. גם עתה, כי אזדמן לחיפה ואשמע את צפירת-הפרידה של ספינה היוצאת את הנמל, מתכווץ לבי והולם בהתרגשות.

עוד מגיל צעיר, כמדומה, עזה היתה בי תחושת הטבע, הצמח והפרח. אין זה משום שארץ זו בה נולדתי נתברכה בטבע שופע ומוריק אלא פשוט משום שהקנו לנו יחס לטבע, ויחס זה נותר בי תמיד מאז, הוטבע באישיותי ממש.

מביקורים ראשונים בקאהיר זכורים לי היאור רחב-הידיים, זרמו העצל והרוגע, מימיו העכורים, שעליהם נישא שפע סירות גדולות ואטיות, בעלות-מפרשים.

אבא הסביר לנו כי שונות הן האניות הבאות ממצרים העילית, וחרטומן פונה כלפי-מעלה; כנגד זאת, הספינות היורדות ממצרים התחתית חרטומן פונה כלפי-מטה. מעולם לא הכרתי מקרוב את חיי הספנים על הנילוס, אך קל היה לחוש את הרומנטי שבהם. אבא היטיב לדעת את מנהגיהם וידע היטב את הניב של אנשי נוביה. איני זוכרת מתי היה אבא מגביה את קולו, כאשר הזדמן לנו להפליג בנהר, מברכם ומחליף אתם דברי-לצון. חלפת על פניהם וראית אותם יושבים על סיפונם, סועדים מפתם הדלה, כרוכת בצלים וירק. מיד לאחר הברכות נשמעה מפיהם הזמנה להסב אתם—הלצה מן-השפה-ולחוך, שהרי מפליגים הם צפונה ואתה פונה דרומה, ועל כן מכונה הזמנה מסוג זה בפי העם "עוזומת מרפביה", הזמנת-ספנים, טכס-נימוסים סתם.

זוכרת אני את שפעת ירק-הגנים שעל גדות היאור בקאהיר ואיים נטועים בו, אם איני טועה. את כל יפיו של הנהר עתידה הייתי לראות לאחר שנים, כאשר ביקרנו

בלוקסור ועד אסואן הגענו. באסואן ראיתי לראשונה יפי טבע של ממש: גושי סלעים עצומים ושחורים, עצים מוזרים, ופריחת השיח הקרוי פוינסציה, אדום ולוהט על שמייחורף תכולים-צחים.

אמא סיפרה לא פעם על מסע ארוך שערכה אי-פעם עם אבא, שיט על-גבי היאור בספינת-קיטור, כשהגיעה עד ח'ארטום וסודאן. עדות לכך, בכוננית-הספרים שבחדר-מגורינו, ניצבו קישוטים סודאניים—לוחות מתכת רחבים ומגולפים שהסודאנים נוהגים לתלות על צווארם, כמלבוש יחיד כמעט. וכן עמדה שם לתפארת ביצה ענקית של בתיענה, משובצת חרוזי-זכוכית כחולים. הסיפורים שאהב אבא להשמיע באזנינו על סודאן ועל נוביה קסמו לי ולא נלאיתי שמעם.

בנעוריו, לאחר שסיים את בית-הספר החקלאי הממשלתי בקאהיר—שם למד ערבית, אנגלית על-בוריה, וכן (לפי דבריו) הצטיין ככדורגלן—נדד אבא לעבוד בבתי-החרושת לסוכר אשר בנאג'ה-אמאדי ובני-סואף ועוד מקומות ששם אינו זכור לי. הוא היה אחראי על גידול קני-הסוכר לבתי-החרושת, ועלילות-גבורותיו פירנסו את דמיוני בלי הרף. רכוב היה על סוס, וברכבו במטע היה נבלע כליל בין קני-הסופר, כך סיפר. הוא שילב בסיפוריו מעשה במהנדס צרפתי שאוהד היה את יריבו של זרייפוס ובו ליהודים, ומגניב היה מתחת לדלת חדרו של אבא את העתון הידוע-לשימצה "אקסיון פראנסיו". כן הירבה אבא לספר על מסילת-הברזל צרת-הפסים שהונחה מדי-פעם סמוך לבתי-החרושת, להובלת הקנים. הוא סיפר כי פעם, בחפרם להנחת הפסים, גילו קבורה מצרית קדומה. על-מנת "לסדר" את המהנדס האנטישמי נטל אבא את הגופה החנוטה שנתגלתה והשכיבה על מיטתו של הצרפתי, כשסיגריה דולקת בפיה. הבהלה שגרם ליריבו עדיין היתה מצהילה את אבא שנים רבות לאחר מעשה.

אבא היה מספר כי לאחר שסיים את לימודיו בבית-הספר החקלאי הוצע לו לנסוע לעבוד ביאנה, אך אביו מנע ממנו לצאת לארץ כה רחוקה ואמר שלא טוב הוא להתרחק כל-כך מסיביה של יהודים. סבא זה, שמעולם לא הכרתיו, אדוק היה ביותר, לפי סיפוריו של אבא. כל ימיו עסק בלימוד-תורה ובקבלה. דבר זה הוכיח, כך היתה אמא מספמת, שאמנם בא, עם אביו שלו ועם אח בוגר ממנו, ממזרח-אירופה. שם, נהגה לספר לנו, לומדים יהודים תורה ואינם עוסקים כלל בפרנסה.

תמונתו של סבא היתה תלויה על קיר חדרו של אבא. פניו הבהירים, שמהם בלטו עיניים חייכניות, היו עטורים זקן צהבהב, אך ראש בהיר זה היה עטוי תרבוש, כמנהג היהודים בקאהיר בימים ההם. לאחר זמן נודע לי כי אמנם בא אביו של אבא מאירופה, התיתם וגדל בקאהיר, ושם רכש לו את מנהגי המדינה והתחתן עם בת אחת המשפחות המעטות הוותיקות באמת שבקרוב יהודי מצרים. תמונת אמו של אבא התנוססה אף היא על הקיר. לה לא היה, כפי הנראה, כל חוש-הומור, אם לדון על-פי פניה המגושמים והרציניים עד-אימה. היא היתה בת אחת משתי נשיו של קטאווי-פחה הנודע. אביו, אף שהיה נשוי לאשה אחת שילדה לו המון בנים ובנות, התאהב, כך שמעתי, בזמרת יפת-תואר, השיג היתר מן השלטון המוסלמי להתחתן

עם אשה שניה, וכך סובבו בגינת־ביתו הרחבה הרבה בנים ובני־בנים שלא ידע כלל לזהותם.

אמא הספיקה להכיר את חמותה ולא הרבתה לשבחה כלל. קשה לתאר, כנראה, את המרחק התהומי שהפריד בין קאהיר של אז, על יהודיה הלבושים בסגנון מזרחי וחיים בעולם מסורתי פטריארכלי ופרימיטיבי למדי, לבין הסביבה בה גדלה אמא. אך כל הדברים האלה התבררו לי רק לאחר זמן, ומעולם לא עד תומם.

אם נותרו עמי זכרונות כה רבים ורעננים מן הביקורים המעטים שלנו בקאהיר, וכן רשמים של ממש ממשפחתו של אבא, מוזר הוא שדווקא את משפחתה של אמא הכרתי הכרה רופפת יותר, וידיעותי נבעו בעיקר מסיפוריה של אמא עצמה. היא היתה מרבה לספר על אביה, שאותו אהבה, ככל הנראה, יותר מכל אדם אחר. את תמונתו ראינו. פניו העצובים היו עטורים זקן ופיאות־לחיים, לפי אופנה מיושנת, קרחתו הגבוהה הבלטיה עיניים יפות ועצובות, על ברכיו פרושה היתה שמיכה, שעל גביה נחו ידיו העדינות. כולו אמר מחשבה ותוגה. ידענו כי מת בשחפת, כיתר אחיו—ועובדה זו הוסיפה לו בעינינו בלי ספק הילה של רומנטיקה. אמא סיפרה עליו שהיה חפשי בדעותיו, לא היה לו כלל יחס לדת, אף לא ליהדות בכלל. אשתו, לעומת זאת, באה ממשפחה דתית יותר, מיוצאי בגדאד שהשתקעו בבומביי לעסוק שם בסחר אבנים יקרות. אמא סיפרה תמיד שסבתא זו, שאף אותה לא הכרנו כלל, היתה מדקדקת במצוות הדתיות שבפית; אך הואיל והמסורת היהודית מיחדת חלק עיקרי לגבר, קיימה את מצוותיה לחצאים בלבד. סבא לא שיתף כלל פעולה: רצתה, הדליקה נרות של שבת—הוא לא שבת; ערכה את כל המאכלים הדרושים לסדר—אך סבא לא ערך סדר, וכן הלאה. סבא זה הירבה לנסוע בנעוריו, ואף בבגרותו עשה בבירות־עולם, הירבה לקרוא והרחיב דעת. כאשר זקן ונחלש ולא יכול אף לעיין בעתון, נהגה אמא לקרוא לפניו בקול רם מן העתון יום־יום (ובראש־וראשונה, מתוך "מאנצ'סטר גארדיאן", משום־מה).

זוכרת אני איך נאנחה אמא, בדמעת־עין: "כה רוצה הייתי להאמין בתחיית־המתים—מה־מאד רציתי לחשוב כי אי־פעם אחזור לפגוש את אבי!" אַמְרָה זו, עוד בטרם אָרַד לסוף משמעותה, נסכה בי תהייה ויראַה.

אשר לאמא סיפרה אמי רק בשבח יפיה ושערה השחור, החלק והשופע. ברצותה לשמור מזכרת גזזה משערותיה מיד אחר מותה, אך מה־מוזר—כך סיפרה אמא—השער אשר אהבה ללטפו בהתפעלה מרפותו המשיית הפך קשה ועמום.

באשר למשפחת אביה, סיפרה אמא כי באה מארץ־ישראל, כנראה בעקבות צבאותיו של נפוליאון. אחד מאבות המשפחה היה, ככל הנראה, רופא, שעזב את חברון וירד מצרימה. זוכרת אני כי בעת ביקור אחד בארץ הלכה אמי ומצאה את קברות אבותיה בחברון. כנראה הגיעו שמה מן המגרב. כיצד ניתנה להם אזרחות אוסטרית לא אדע. בכל־אופן נשאה המשפחה את תואר הברונים בו הכתיר הקיסר האוסטרי את אבי־סבי. כאשר הגעתי לכלל הבחנה מסוימת בעניינים כגון אלה לא נמנעתי בעת ויפוח לומר באזני אמא שאין תואר־אבירים מתאים ליהודים, ובלי ספק הושג

בשל "מיבצעי חלפנות". הסבר כזה לא נעם לאמא, אף כי ודאי הכירה באמיתותו. על-כל-פנים, לא אחת ענדה סיכת אבנים יקרות בדמות כתר-ברונים, וכתר כזה קישט את ראי שריון-הצב, בעל-הידיה, שהיה מונח על שולחן-התמרוקים שלה. מלבד אחיה היו לאמא אחיות אחדות, אך אנו הכרנו מהן אחת בלבד—הדודה לואיז. דודה זו, אלמנה זקנה, קפדנית אך חביבה ביותר, עשתה כחצי השנה במצרים ואת יתר ימות-השנה בילתה בפאריז, בתברת בנהיחידה, רווק עליז. בן-דוד זה—שהשתתף במירוצי-מכוניות, עסק במשחק-פולו, רכב על סוסים והחליף בחורות כהחליפו את חולצותיו יוצאות-הדופן—היה בוגר מאתנו בהרבה וסימל בעינינו את כל הקוסם והמסתורי המתלווה למושג הבגרות המושלמת. איני יודעת בדיוק מי היה בעלה המנוח של הדודה, אך לא אחת שמעתי רמזים מפי אמא—הוא היה, כפי הנראה, ממזר של הח'דיב אסמאעיל.

אף כי זכור לי כל פרט ופרט בבית ההורים, אין הוא זכור לי כלל כמקום בו הרביתי לבלות. מקומי-אני המיוחד היה כיסא-גנוח רב-מידות, עשוי עור כעין הזית, בתוך מושב זה אפשר היה להתכרבל, כשהספר נשען על הידית העבה והרכה, ולשכוח עולם-ומלואו ולהפליג אל אפקי הדמיון. אכן, בגיל מבוגר-ביחס גיליתי את עולמה הקסום של קריאה. הכיסא עמד באותו חדר אשר ירש את מקום חדר-הילדים והיה למשכן-קבע לי ולאחותי. בחדר זה, מול מרפסת רחבת-ידיים הפונה אל הגינה האחורית, עמד שולחן-מידות ממורק ומלפני. בחדר זה אכלנו את ארוחת-הארבע המקודשת. כשהאומנת מנצחת על קומקום-התה, הייתי מגניבה מבט מפוחד וסקרני לראות איך פני משתקפים עקומים, גלעגים ומעוותים על גחוני המקומר של הקומקום. על התה "להשתקע", כך אמרה האומנת; אין לבחוש בו חלילה. ואם יש חשש שלא יהיה צבעו כהה-אדמוני די-הצורך, תרים בעלת-בית זהירה את הקומקום בידה ותצביע בתמימות מעושה על תמונה תלויה על הקיר, וכך, כבהיסח-הדעת, תביא את המשקה עד תכלית שלמותו הנכספת.

בחדר זה הכינתו שיעורים, ושם בילינו את שעות הערב. ליד הקיר עמד ארון ספרים אשר מחציתו היתה סגורה בדלתות אטומות. בחלקו העליון נשקפו בעד לזכוכיות ספרים מכורכים בעור ירוק-כהה. איני זוכרת איזה ספרים היו אלה, זכורים לי רק ספרי-מסעות וכן תנ"ך מעוטר בציוריו של גוסטב דורה. אכן, למרבה-הבושה, זוכרת אני דווקא את הקישוטים שנשענו על הספרים—צדפה פתוחה ובה פנינה בהתהוותה, וכן צלחת-מתכת קשורה לרצועת-עור, מקושטת קונכיות וחרוזים בצבע תכלת—מלבושה היחיד (כך סחה לי אמי) של נערה סודאנית. זכורה לי גם ביצת בתי-ענה מקושטת כיד האמן הגולמנית של בן נופיה. את כל אלה הביאו הורי, שרכשום בעת ביקורם הלא-נשכח בח'ארטום.

היטב אני זוכרת את יללות הרוח המנשבת מן הים בערבי-החורף הצוננים. כל חימום לא היה בפית בעל החדרים הגדולים וגבהי-התקרה. למען האמת, סידורי חימום מודרניים לא היו שייכים ל"רמת-החיים" באלקסנדריה של אז. מכל-מקום, תנור-נפט או תנור חשמלי לא התקבלו על דעתה של אמא. היא טענה שאין מסיקים

בתים במזרח התיכון. לעומת זאת, אצל הדודה לואיז עמד תמיד בחדרים "מנגל", קערת־נחושת הניצבת על רגל, ובה גחלים לוחשות בתוספת קטורת. ריח הניחוח בישר את החום הנעים מיד עם כניסתך אל ביתה. את הריח העדין והאקוטי של הקטורת זיהיתי בהמית־לב שנים רבות לאחר בואי לגור בארץ־ישראל: איני זוכרת אם היה זה בכנסייה כלשהי בירושלים, או שמא במסגד.

את האח הפתוחה למדתי להכיר ולאהוב, במועדון־הספורט בו בילינו את מיטב השעות הפנויות עוד מגיל צעיר ביותר. אח נפלאה זו, מוסקת ומפיקה חום וביתיות, ניצבה בחדר־הקריאה, בצריף נאה ושקט. כאשר היה גשם מפתיענו בעת משחק מתגנבת הייתי אל החדר הרוגע ומעלעלת בעתונים המצוירים, ובלבי תקוה ודאגה— הפניסה לילדים היתה אסורה בתכלית האסור, פן יפריעו את שלוות המקום, ולא־פחות מפן, ודאי, כדי למנוע מהם עיון סקרני בתיאורי הרציחות והאהבות, שמילאו את רוב דפיו של ה"דיילי מיורר" ועוד עתונים מעין אלה, שהיו מצויים בשפע על השולחנות וליד הכורסות המצופות בדים פרחוניים בסגנון כפרי.

את המועדון הזה הכרתי בעצם עוד בטרם אזפה לשחק במשחק כלשהו מלבד "תופסת" ומחבואים. בערבי קיץ, יוצאות היינו—אחותי, בת־דודתי ואני—לטיול של ממש על מסלול מירוץ־הסוסים שהקיף את המועדון, על דשאי הגולף, הבניינים, כיכרות־הדשא ומגרשי־הטניס. איני זוכרת כלל מה היה ארפו של מסלול זה, וכמה זמן היינו מתהלכות עליו, אך היטב זכור לי ריח הדשא הרענן, ניחוחו לאחר הפיסוח והתלתן העולה, באין כוסה, פה־ושם בפאות המסלול. האומנת הציעה לי לא פעם להפש תלתן בעל ארבעה עלים, האמור להביא מזל למוצאו. נדמה לי שמעולם לא עלה הדבר בידי, אך החיטוט בין אפוני־בר זעירים ועשבים רכים היה בו משהו חביב ומושך־לב לילדה עירונית שלא ראתה פרחי־שדה מעודה.

יציאה אל חיק־הטבע, בעירונו פירושה היה מסע בכיוון המדבר המערבי. לעתים הציע אבא לקחתנו במכוניתו—פארד פתוח—ואז היינו חולפים על־פני שכונות־הילידים, פרוורי־הנמל שרחובותיהם הצרים המו אדם, הדיפו ריח־דגים עז וריח עיטרן, וקול הגראמופונים בוקע בו, מוגבר ומופץ לרוח הים, משפתו של רמקול שמראהו כפרח־החבלבל, הוא יבבני ומחריש־אזניים. על שרפרפי־קש, בבתי־קפה שעל המדרכות, ישבו המון גברים כהי־פנים, מטושטשי־דמות, בוהי־עיניים. אך פתע והנה כל ההמון מאחורינו, הים משתרע קרוב־קרוב ומלהיב במליחותו הפחולה. הים ממש מזה לפביש, ומהעבר השני בריכות־המלח ותלי־המלח הנוצצים, לבנים ולעתים גם ורודים. כה השתוקקתי לגלוש מעל לערימות המתנוצצות, אך איז המלח רך כלל, לא כמגעו כמראהו. תהיתי מה טיבו של השלג, שמעודי לא ראיתיו אלא בציורי ספרי־ילדים ועל־גבי גלויות מצוירות, המיועדות לברכות חג־המולד.

מדבר־מאריוט—מדבר לבן, נקי וצח—הצמיח משום־מה כלניות לרוב בימי־אביב. מאז ראיתי פרח־בר לראשונה, קטפתי והתפעלתי, איתנה היתה אמונתי כי אין יפה משדה הזרוע פרח־בר ביום־אביב. אך דלה היתה הצמחיה במדבר הצח; לא עץ ולא פלג־מים—חולות כמלוא העין. פעם אפילו הרחקנו נסוע עד לעיר אגדית

שקולונל אנגלי זקן ותמהוני בנה אותה בשביל הבדווים. הוא הקים טירה, דומה תכלית-דמיון לטירת-אבירים מימי-הביניים. מוזר ביותר היה לראות בדווים של ממש נעים בין החומות. אדון הטירה, לבוש מכנס-רכיבה, כסוף-שער, נעול מגפיים חומים ומבריקים, לימדם לשפר את מלאכת הטוויה, דאג להקמת בית-ספר, מרפאה וכו'. מעולם לא שמעתי מאז מה עלה למפעל מקורי זה. בכל-אופן, הביקור בנווה-המדבר האבוד במרחב הצחיח לא חלום היה. עדות לכך הוא תצלום שעודו שמור אתי עד עצם היום הזה.

נסיעות "בחיק הטבע" ערכנו פעמים מספר משך שנות-ילדותי. כמה פעמים התאכסנו בבית כפרי שהקים דודי בטבור האחוזה הכפרית שהיתה קנין משותף לו ולאחיותיו. אבי ניהל את גידול-השדה והירבה לנסוע בגפו, להשמיע את הוראותיו ולהשגיח על ביצוען. יש להודות שלא מעט התאכזבתי בבואי לבית הכפרי. אמנם, ריהוט בסיסי, בדים פרחוניים, מנורות-לוקס מאירות, ומיזער של נוחות מרומזת. אך היכן יפי הטבע? עץ כמעט לא נראה לעין על-פני מרחבי האורז והכותנה המוריקים, להוציא כמה עצים הקרויים אקאציה רוביניה, שפריחתם צחורה וחרिפת-בושם. השדות, ריבועים-ריבועים, היו מוקפים תעלות-השקאה גדושות מים אדמדמים, שהיו אסורים ברחיצה (ובשתייה, כמובן). אמנם טבלו בהם הכפריים, במערומיהם, בחברת הג'מוסים. לא גזומה היא: בין המתרחצים נראתה לא אחת נבלת בהמה שטה, מבחילה ונפוחת-עור.

עם חשיכה התכנסנו, בני-המשפחה, לתוך חדר-המגורים אשר בקומה העליונה של בית-החומר המסויד. את התריסים הכרח היה להגיף. הלא מן המפורסמות הוא: אין הכפריים מחבבים את בעלי-האחוזה האירופיים, אשר להם כל שמנת-ה-וסלתה של הכנסת היבולים. היטב שמענו את המבוגרים מתלחשים: הגם שאין הפלאח יוצא מביקתתו לאחר חשיכה, מיראתו מפני שודדים, שדים ורוחות, בכל-זאת לא פעם, כאשר נראתה דמותו של הזר הלבן באור חלון פתוח, נורתה בו ירייה מרובה-צייד...

(המשך יבוא)